

שילוב ילדים בעלי פיגור שכלי במסגרות לימודיות רגילות

ד"ר יעקב כל-טוב

הגיגי גבעה, ב', תשנ"ד
(הודפס ללא הערות)

תוכן המאמר:

נימוקים לשילוב ילדים בעלי פיגור שכלי בתוך מסגרות רגילות
ממצאים אמפיריים לביסוס השילוב
שילוב ילדים רגילים בחינוך המיוחד

תקציר: סגירה על האפשרויות לשילוב ילדים בעלי פיגור שכלי במסגרות רגילות.

מילות מפתח: פיגור

מאז קבלת חוק החינוך המיוחד בכנסת ב-1988 הודגש בארץ הצורך לשלב ילדים בעלי צרכים מיוחדים בתוך מסגרות לימודיות רגילות. בתי הספר וגני הילדים הרגילים התאימו את עצמם לשינוי זה על ידי הקמת מסגרות משולבות שונות: כיתות משולבות, כיתות מקדמות פתוחות וכיתות טיפוליות.

בכיתה משולבת לומדת כיתת ילדים בתוך כיתת ילדים רגילה. קבוצה זו מקבלת סיוע ממורה לחינוך מיוחד. כיתה מקדמת פתוחה היא כיתת אם, שממנה יוצאים הילדים לכיתות רגילות, או לחלופין, כיתה שאליה באים הילדים מכיתות אם רגילות כדי לקבל טימול אצל המורה לחינוך מיוחד. כיתה טיפולית היא כיתה לילדים בעלי ליקויי למידה, ולעתים משולבים הילדים שילוב חלקי בנושאים מסוימים בכיתה הרגילה.

כיום ישנה העדפה ברורה למסגרות הרגילות המשולבות על פני בתי הספר לחינוך המיוחד, שבהם נפרדים הילדים החריגים באופן מוחלט מהילדים הרגילים. לפי נתונים של משרד החינוך 95% מהילדים המוגדרים כבעלי פיגור שכלי קל לומדים במסגרות משולבות. לאחרונה דווח על גיבוש תכנית על ידי משרד החינוך לצמצם תוך חמש שנים בשליש את מספר הילדים הלומדים כיום במסגרות שונות של החינוך המיוחד. כיום לומדים כ- 60,000 תלמידים במסגרות אלו.

שילוב הילדים החריגים בתוך מסגרות לימודיות רגילות החל בשנות השישים בסקנדינביה. משם התפשט לארה"ב, ולאחר מכן לארצות מערביות רבות אחרות וגם לישראל. התופעה מבוססת על רעיון הנורמליזציה ועל השאיפה לצמצם את מוגבלותו של הילד החריג על ידי אי הפרדתו "מהסביבה הנורמטיבית בטרם מוצו כל האפשרויות להצלחת הסתגלותה בה".

בארה"ב פותח העיקרון של "הסביבה המגבילה את הילד באופן מינימלי" (L.R.E= Environment Least Restricted) דהיינו, חייו של הילד החריג חייבים להיות מותאמים לצרכים המיוחדים שלו בתנאים

שיגבילו את חירותו באופן מינימלי. ולכן אם ניתן לטפל בילד חריג בכיתה מיוחדת הממוקמת בבית ספר רגיל, יש להעדיף זאת על פני הפנייה לבית ספר לחינוך מיוחד.

אפשר לסכם את הגישה האמריקאית לשילוב הילד החריג כ"שילוב אפשרי", מודל שנהוג גם בארץ. באוסטרליה הגישה לשילוב הנה מרחיקת לכת הרבה יותר והיא לפי העיקרון של "שילוב בכל מחיר", ויש חוקרים המציעים לבטל כליל את החינוך המיוחד. גישה כזאת נראית לנו קיצונית מדי מפני שלדעתנו ישנן קטגוריות של ילדים בעלי מגבלות כל כך חמורות עד שאינם מסוגלים להפיק תועלת כל שהיא משילוב בתוך מסגרות רגילות עקב הפערים הקוגניטיביים - לשוניים, חברתיים ורגשיים הקיימים בין ילדים אלה לבין ילדים רגילים.

להלן נתמקד בשילוב הילדים בעלי פיגור שכלי [להלן: בעלי פיגור שכלי] וננסה להבהיר את הנימוקים לשילוב הילד בעלי פיגור שכלי בתוך המסגרות הרגילות, ולבסס שילוב זה על נתונים אמפיריים. לבסוף נציג אלטרנטיבה חדשה לשילוב הילד בעלי פיגור שכלי, שלדעתנו מהווה פתרון אפשרי לבעיות הכרוכות בשילוב כפי שהוא התפתח עד כה.

נימוקים לשילוב ילדים בעלי פיגור שכלי בתוך מסגרות רגילות

בעבר היה נהוג להפנות ילדים בעלי פיגור שכלי ובתוכם בעלי פיגור שכלי קל למסגרות של החינוך המיוחד. היו לכך לפחות חמש סיבות:

- (א) בעלי פיגור שכלי זקוקים לתוכני לימוד, שיטות לימוד וקצב למידה שונים המותאמים לצורכיהם המיוחדים.
- (ב) בעלי פיגור שכלי זקוקים לטיפול אינדיווידואלי שלא ניתן לספקו במסגרות הרגילות.
- (ג) בעלי פיגור שכלי זקוקים למורה מיוחדת שרכשה ידע ושיטות לטיפול בילדים אלה.
- (ד) לבעלי פיגור שכלי מיומנויות חברתיות לקויות ועקב כך הם אינם יכולים ללמוד יחד עם ילדים רגילים.
- (ה) לבעלי פיגור שכלי צרכים רגשיים מיוחדים.

היום נעשים מאמצים לספק לילד בעלי פיגור שכלי ובמיוחד לבעלי פיגור שכלי הקל את הדרוש לו בתוך המסגרות המשולבות. ההשערה היא, וכפי שיוכח בהמשך מדובר לפי שעה בהשערה בלבד, שלשילוב ישנם יתרונות על פני השוות הנפרדת בבית הספר לחינוך מיוחד. ההנחה היא שהשילוב יצמיח יתרונות הן לילדים בעלי פיגור שכלי, הן לילדים הרגילים והן להורים משני הצדדים.

לגישה זו יתרונות אחדים:

- (א) שילוב הילד בעלי פיגור שכלי בכיתה רגילה אמור למנוע מחבריו להדביק לו תווית של מפגר, ועקב כך לא ייפגע הדימוי העצמי של הילד ומקובלותו בחברה תעלה.
- (ב) השילוב יפגיש את הילד בעלי פיגור שכלי עם דגמים רצויים לחיקוי ועל ידי כך יעלו מיומנותיו החברתיות.
- (ג) הילד הרגיל ילמד להתייחס בהבנה ובסובלנות לילדים בעלי פיגור שכלי, התייחסות שיהיו לה השלכות מרחיקות לכת בעתיד ביחסו לזולת החריג.
- (ד) ילדים רגילים חלשים יוצאים נשכרים, מפני שהם עשויים לזכות בעזרתן של שתי מורות בכיתה.
- (ה) השילוב יעזור להורים של הילדים בעלי פיגור שכלי לקבל את חריגותם של ילדיהם ולהתמודד אתם ביתר קלות בגלל האינטגרציה החברתית שלהם.
- (ו) השילוב יעזור להורים של הילדים הרגילים להתגבר על דעותיהם הקדומות כלפי ילדים חריגים וימנע, או לפחות יצמצם, את סכנת אימוץ הדעות הקדומות על ידי ילדיהם מתוך הזדהות עם הוריהם.
- (ז) הנחה נוספת היא שהילדים בעלי פיגור שכלי יתקדמו יותר בלימודים במסגרות משולבות בגלל עליה בדימוי העצמי שלהם, או לפחות לא יינזקו מהשילוב. לעומת זאת הילדים הרגילים המשתתפים בשילוב לא ישיגו הישגים לימודיים יותר נמוכים מעמיתיהם הרגילים שלא משתתפים בשילוב.

ממצאים אמפיריים לביסוס השילוב

חלק מהנחות אלה נבדק אמפירית. גוטליב סיכם את תוצאות תכניות השילוב של ילדים בעלי פיגור שכלי שלמדו בכיתות מקדמות לעומת אלה של תכניות לילדים בעלי פיגור שכלי בכיתות רגילות. התוצאות לא היו אחידות. לגבי הישגיהם הלימודיים של בעלי פיגור שכלי אין להצביע על שיפור ניכר עקב השילוב, שכן לא נמצאו במחקרים השונים הבדלים בין שני סוגי המסגרות ורק בחלק מהם נמצא יתרון

למשולבים. עם זאת נראה, שכאשר הייתה התערבות מכוונת מצד המחנך, המיומנויות החברתיות של המשולבים התחזקו.

נוי תיאר מחקרים המצדדים בשילוב, מחקרים המצביעים על העדר הבדלים בין השיטות ומחקרים המצדדים בהפרדה. הוא הגיע למסקנה ש"שילוב הילד קשה הלמידה במסגרת הרגילה הוא עדיין שאלה אידיאולוגית (הדגשה שלי) בעיקרה ללא תשובות מחקריות חד-משמעויות כשמדובר בתלמידים גבוליים או קשי למידה בעלי משכל תקין". לגבי הילד בעלי פיגור שכלי קל הוא הגיע למסקנה ש"אין אלטרנטיבה טובה יותר מן החינוך המיוחד, ושביה"ס המיוחד עדיף על הכיתה המיוחדת".

בסקירת הספרות המקצועית של מכון סאלד ישנו תיאור של פרויקטים עדכניים לשילוב. גם כאן התוצאות אינן חד משמעיות ולעתים סותרות. נתון אחד שעולה מהמצאים מצביע על כך ש"קבלתם החברתית של הילדים החריגים על ידי בני כיתתם הרגילים עלתה באופן משמעותי".

מחקר מעמיק במיוחד שבוצע בשוודיה עסק בנושא של שילוב מכוון של 20 ילדים בעלי פיגור שכלי במערכת גני הילדים. המחקר כלל שימוש בסוציומטריה ושאלות שהיו מכוונות לעמיתיהם הרגילים של הילדים בעלי פיגור שכלי. למשל, "עם מי אתה מעדיף לשחק" ועוד; תצפיות על אינטראקציות בין הילדים בעלי פיגור שכלי (3 ברמת פיגור קשה, 16 בעלי פיגור שכלי בינוני, ואחד ברמת פיגור קל) והאחרים; וראיונות עם הגננות, העוזרות והיועצים המטפלים בילדים בעלי פיגור שכלי וההורים של 20 הילדים.

המצאים של מחקר זה מצביעים על בעיות רציניות באינטגרציה החברתית של הילדים בעלי פיגור שכלי בגן. הם התקבלו בקושי על ידי הילדים האחרים ונדחו על ידם לעתים קרובות. מבחינת האינטראקציות של הילדים בעלי פיגור שכלי עם עמיתיהם הרגילים התברר, שהם נמצאים במידה רבה מחוץ לקהילה החברתית.

מתוך הראיונות עם אנשי הצוות התגלתה רמת ציפיות נמוכה מהילדים בעלי פיגור שכלי וכן שהדביקו להם תווית של מפגרים. לפי התיאור של היל וראב, מתחיל הילד בעלי פיגור שכלי ע"י "הדבקות התווית" בקריירה של חריג. כתוצאה מכך "זוכה הילד למעמד חברתי נמוך שיגרור דגם אינטראקציה מוגבל". כך נוצר למעשה מה שמכונה במחקר זה "מעגל מרושע", שבו מצפים האחרים מבעלי פיגור שכלי שיהיו חריגים.

מסקירת הספרות המקצועית אודות שילוב הילד בעלי פיגור שכלי בתוך המסגרות הרגילות, ניתן לקבוע שעד כה לא הוכח ששילוב הילד בעלי פיגור שכלי עדיף מחינוך נפרד בבתי הספר של החינוך המיוחד. אין הוכחות חד משמעיות על הישגים לימודיים יותר טובים, או הוכחות חותכות לגבי אינטגרציה חברתית טובה יותר; אך לעומת זאת ישנן אינדיקציות לנזק אפשרי מהשילוב, כשהסטיגמה של הילד בעלי פיגור שכלי מתבלטת ומתחזקת עוד יותר בילד, כאשר הוא במפגש תכוף עם הקהילה החברתית הרגילה. נראה שקביעתו של נוי שצוטטה לעיל ששילוב הילד החריג הוא עדיין "שאלה אידיאולוגית בעיקרה" הייתה נכונה לא רק ב - 1982, אלא היא אקטואלית גם היום.

עם זאת אין להתכחש ליתרונות של השילוב שכבר נראים בשטח, אם כי לא הוכחו באופן חד-משמעי. הכוונה בראש וראשונה לשביעות הרצון מהשילוב מצד רוב הורי הילדים בעלי פיגור שכלי. להערכתנו, יש לייחס משקל רב לתחושה חיובית זו, שכן היא מקילה על ההורה לקבל את חריגותו של ילדו, והיא עשויה להשפיע לטובה על דימויו העצמי ועל תפקודו בחיי היום יום של הילד. בנוסף לכך אין להמעיט בחשיבותה של השפעת השילוב על הילד הרגיל ועל יחסו החיובי בטווח הארוך לאדם החריג, בעל הצרכים המיוחדים. בהקשר זה חשוב להדגיש, שאין שום רמזים לירידה בהישגיהם הלימודיים של הילדים הרגילים.

להערכתנו אין לנקוט גישה דוגמטית כלפי שילוב או אי-שילובו של הילד בעלי פיגור שכלי בתוך המסגרות הרגילות. אין להפנות כל ילד המתפקד בטווח של הפיגור השכלי הקל באופן אוטומטי ועקרוני למסגרת משולבת. כמו-כן אין להתנגד לכך באופן מוחלט. יש לבדוק כל ילד לגופו של עניין ולקחת בחשבון את הפוטנציאל השכלי הטמון בו, את עצמאותו, את תפקודו בחיי היום יום ואת אישיותו.

לגבי הילד בעלי פיגור שכלי בינוני יש להעדיף לדעתי ברוב המקרים את המסגרת הנפרדת של בית

הספר לחינוך מיוחד, שכן תפקודו שונה מהותית מזה של הילד הרגיל, וצרכיו הלימודיים, החברתיים והרגשיים אינם תואמים כלל את הצרכים של התלמידים הרגילים. נראה לי, שמיקומם של ילדים כאלה בגנים או בבתי ספר רגילים - אפילו בכיתות נפרדות - עלול דווקא להבליט ולחזק עוד יותר את חריגותם, לכן יש להעדיף עבורם את "החממה" של בית הספר לחינוך מיוחד. מצד שני, אין למנוע מילדים אלה לחלוטין את המפגש עם דגמים רצויים לחיקוי. רצוני לומר שנחוץ לפתח מודל לשילוב של הילד בעלי פיגור שכלי, מודל שיאפשר מפגשים עם ילדים רגילים, תוך כדי שמירה על הסביבה של בית הספר לחינוך מיוחד המגינה על הילד בעלי פיגור שכלי מסכנת הבלטת חריגותו.

שילוב ילדים רגילים בחינוך המיוחד

בנובמבר 1993 הונהג פרויקט חדשני, לשלב ילדים רגילים במסגרות של החינוך המיוחד, בבית הספר "שיח סוד", בית ספר חרדי לחינוך מיוחד בירושלים. מדובר במוסד המטפל בכ-150 ילדים בעלי דרגות שונות של פיגור שאינם מתאימים למסגרות משלבות. אנשי הסגל והוריהם של רוב הילדים המטופלים הרגישו בצורך לתת מענה לקול ההולך וגובר בציבור להפגיש את הילדים בעלי פיגור שכלי במודלים רגילים לחיקוי. הוחלט על פרויקט של "שילוב הפוך": ניסיון להביא קבוצות של ילדים רגילים למוסד בשעות אחר הצהריים ולשלב בתוכם חלק מחניכי המוסד.

כרגע מדובר בפרוייקט ניסויי המתנהל כדלהלן: קבוצה אחת המונה 5 ילדים בגיל 3 מגיעה פעם בשבוע למשך שעה וחצי ומופעלת בחוגים להתעמלות ולריתמיקה. קבוצה שנייה מונה גם היא 5 ילדים, בגיל 5. הם מגיעים פעמיים בשבוע, כל פעם לשעה וחצי ועוסקים בחוגים של התעמלות, ריתמיקה ומחשבים. בכל קבוצה משולבים 3 ילדים בעלי פיגור שכלי בינוני.

מוקדם מדי להצביע על תוצאות הפרוייקט, אולם לפי ההתרשמות הראשונה נראה שהוריהם של כל הילדים - הן של הרגילים והן של בעלי פיגור שכלי - מרוצים מפרוייקט השילוב. אלה מפני שהילדים הרגילים אינם דוחים את עמיתיהם החריגים, ואלה מפני שחלק מהילדים בעלי פיגור שכלי מחקים את התנהגותיהם של עמיתיהם הרגילים.

בעתיד יהיה צורך במעקב מדעי אחר פרויקט זה כדי לקבוע את ערכו וכדי להחליט אם ניתן להמשיך או להרחיב סוג זה של מפגשים בין ילדים רגילים לבין ילדים בעלי פיגור שכלי.

